

stances or attributes of a victor or his family through a modification of cosmological principles (p. 192). In *Olympian* 9 the divine basis of inherited ability is stated as an absolute principle with which the poet completely identifies himself: man is and does nothing of value without god (p. 193). In *Nemean* 3 the person of superior talent – with whom the poet also associates himself – wins through because his own efforts and the role of the divine are all but completely ignored, which is quite different from the treatment of the cosmological theme of inherited ability in *Olympian* 9 (p. 193).

Chapter Six comprises the concluding remarks. In her conclusion Boeke points to the fact that Pindar's odes abundantly contain pronouncements on life issues made in addition to statements aimed obviously at the glorification of a successful athlete. *Gnomai* on aspects such as life and death, man and the gods, and man in his social environment are implemented and turned into subjects of concern to men who have achieved the highest honour in the pursuit of physical excellence (p. 195). These perspectives on cosmological ideas are communicated by the poetic persona, an important role player in most of the poems, and from the odes treated in her study it is clear that it is the part of the poet's task in the victory odes to deal with cosmological issues (p. 196). As mediator of cosmology the poetic persona in Pindar's odes provides a diversity of perspectives on human endeavour in general, and victory in particular (p. 197).

The book is concluded by an extensive bibliography, general index, an index of Greek words and an index of passages cited.

I took great pleasure in reading this highly recommended study of the value of victory in Pindar's odes. Boeke's treatment of this topic is scientifically sound, her arguments are objective and she reveals an extensive knowledge of Pindaric scholarship. By focussing on cosmology the book highlights a neglected dimension of Pindar's odes and challenges some traditional views on this poet.

J.H. Barkhuizen
University of Pretoria

François Bredenkamp, *Marcus Aurelius Antoninus: Meditasies*. Uit die Grieks vertaal en van 'n nawoord voorsien. Pretoria, Protea Boekhuis, 2007. Pp. 196. ISBN 978-1-86919-100-9. R150.

In die 170s n.C. het die Romeinse keiser Marcus Aurelius twaalf 'boeke' van morele aforismes in Grieks neergepen. Hierdie sogenaamde *Meditasies* bied 'n uitdaging aan die vertaler weens die onewe aard van die materiaal – soms *staccato*, soms ietwat warrig; soms filosofies-teoreties, dan weer prakties.

In vergelyking met, byvoorbeeld, Nederlands, is vertalings uit oud-Grieks of Latyn in Afrikaans maar beperk, ten spyte van soms indrukwekkende individuele bydraes deur bv. Benade (Vergilius); Blanckenberg (Vergilius); Cilliers (Euripides); De Kock & Cilliers (Aristoteles); Henderson (Griekse liriek); Van Rensburg (Homeros, Herodotos, tragedie, komedie); en Wassenaar (Sofokles).

Nou het François Bredenkamp (voortaan B.), 'n klassikus verbonde aan die Tshwane Universiteit vir Tegnologie, ook die *Meditasies* in Afrikaans vertaal. Dit het byna 'n dekade geduur en was kennelik 'n liefdeswerk (en, bygesê, 'n brawe onderneming deur Protea Boekhuis om dit uit te gee); 'n resensent voel dus dat hy ligvoets moet trap.

Laat ek begin met 'n ongewone punt. Dat Marcus se *cognomen* op die voorblad en op die rugkant as Antonines gespel word, behoort die uitgewer te laat bloos, maar 'n kostelike meevalle ontloot die situasie wanneer Marcus self by geleentheid in die bresse tree: 'As iemand jou vra hoe Antoninus se naam gespel word, sal jy hom tog seker nie geirriteerd elke lettergreep toesnu nie, of hoe?' (6.26, p. 66).

Die boek is in die volgende onderafdelings verdeel: 'n Voorwoord (pp. 7-11); die Vertaling self (pp. 13-143); 'n Nawoord (Marcus Aurelius – 'n biografiese nota, pp. 144-82); 'n Glossarium (pp. 183-91); Geraadpleegde Werke (pp. 192-96). By die Voorwoord en die Vertaling is daar enkele voetnote, en by die Nawoord heelparty endnote ('Aantekeninge'). Na my gevoel is daar by die Vertaling 'n behoefté aan veel meer voetnote om eiename te kontekstualiseer: hoeveel lezers gaan, sê maar, vertroud wees met Camillus, Caeso, Volesus en Dentatus (4.33, p. 44), of met Charax, Demetrius en Eudaimon (8.25, p. 91)? In wat volg, gaan ek bloot enkele opmerkings maak oor die Voorwoord, Nawoord en Glossarium en dan meer uitvoerig op die Vertaling self kommentaar lewer.

In die Voorwoord (op p. 9) word die gebruik verdedig dat Griekse eiename in hul Latynse vorms getranskribeer word. Meestal pla dit nie, maar soms verskil ek met B. se ortografeivoorkeure. Die Latynse y, byvoorbeeld, is foneties misleidend, want dit kan in Afrikaans slegs soos ei uitgespreek word. Etimologiese getrouwheid aan Marcus se moedertaal kelder dan die fonetiese realiteit van die teikentaal. Dit geld woorde soos 'Cyniese' (= Siniese) en 'Pythagoras' (= Pit(h)agoras). Aan die ander kant behou B. die Griekse vorm by Dion Cassius. Dit is inkonskwent. Boonop faal B. soms in sy oogmerk om Marcus 'hedendaagse Afrikaans te laat praat' (p. 11). Maar meer daaroor later.

Die Nawoord bevat 'n feitefout: Lugdunum is nie moderne Londen (p. 172) nie, maar Lyon. Aangesien die Nawoord ten beste inleidend gelees kan word, kan dit verplaas word na vóór die vertaling. Ek het die Glossarium

bruikbaar gevind (veral die inskrywings ‘Self’, ‘Tyd’ en ‘Voorsienigheid’), hoewel dit uitgebrei kan word. ‘Demoon’ (as transliterasie van δαίμων) bly ’n turksvy, miskien weens die negatiewe konnotasies wat dit in hedendaagse Afrikaans het.

Weens beperkte ruimte sal die resensie van die Vertaling self ietwat van ’n hutspot wees: ek sal by wyse van stekproef kort seleksies uit B. se vertaling maak om verskillende punte te illustreer; meestal sal dit vergesel wees van die ooreenstemmende Grieks.

B. se vertaling lees meestal vloeiend en vlot. Hy kom miskien die beste tot sy reg in die vertaling van ὅτι *gnomē* soos τὸ τὰ ἀδύνατα διώκειν μανικόν· ἀδύνατον δὲ τὸ τοὺς φαύλους μὴ τοιαῦτά τινα ποιεῖν (5.17, p. 56): ‘Om die onmoontlike na te streef, is gekheid, maar dis onmoontlik vir dwase om dit nie te doen nie’, of γελοῖόν ἔστι τὴν μὲν ιδίαν κακίαν μὴ φεύγειν, ὁ καὶ δυνατόν ἔστι· τὴν δὲ τῶν ἄλλων φεύγειν, ὅπερ ἀδύνατον (7.71, p. 86): ‘Dit is belaglik om nie jou eie boosheid te ontvlug nie – iets wat heel moontlik is – maar om [wel – F.P.] die boosheid van ander te wil ontvlug – iets wat heel onmoontlik is!’ Ook die volgende frase is tiperend van B. se register op sy beste: ‘om inskiklik en toeskietlik te wees teenoor diegene wat my grief of aanstoot gee in gevalle waar hulle bereid sou wees om sake reg te stel ...’ (1.7, p. 14) – as vertaling van τὸ πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὴν τάχιστα αὐτὸι ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι.

Die kern van die Stoësyne (of Epikoeriërs) se klem op die hede druk Marcus Aurelius soos volg uit: ἐπειτα ἀναμίμησκε σεαυτόν, ὅτι οὔτε τὸ μέλλον οὔτε τὸ παρφηκὸς βαρεῖ σε ἀλλὰ ἀεὶ τὸ παρόν. τοῦτο δὲ κατασμικρύνεται, ἐὰν αὐτὸ μόνον περιορίσῃς καὶ ἀπελέγχῃς τὴν διάνοιαν, εἰ πρὸς τοῦτο ψιλὸν ἀντέχειν μὴ δύναται (8.36, p. 94). B. se vertaling word verlewendig met lekker idiomatiese Afrikaans: ‘Dan moet jy jouself daaraan herinner dat dit nog die toekoms nog die verlede, dog altyd maar die hede is wat swaar op jou rus, en dat jou voorstelling van die hede in belangrikheid afneem slegs as jy dit hokslaan en jou verstand oor die kole haal as dit nie op sy eie daarteen weerstand kan bied nie.’ ’n Ander Stoësyns-Epikoeriese uitgangspunt van Marcus wat vandag weer deur selfhelp-groepe gepropageer word, is die volgende: εἰ μὲν διά τι τῶν ἐκτὸς λυπῆ, οὐκ ἐκεῖνό σοι ἐνοχλεῖ, ἀλλὰ τὸ σὸν περὶ αὐτοῦ κρῆμα. τοῦτο δὲ ἥδη ἐξαλεῖψαι ἐπὶ σοὶ ἔστιν (8.47, p. 96). B. se vertaling laat reg geskied aan die Grieks: ‘As jy deur iets buite jou ontstel word, dan is dit nie soseer dit wat jou ongelukkig stem nie, maar wel jou oordeel daaroor. Dit lê volledig binne jou eie vermoë om jou oordeel te herroep.’ Uit die volgende passasie blyk dit duidelik dat Marcus se moraliteit raakpunte het met die ‘draai-die-andershawng’-ideaal van die Christendom: ὅτι τὸ εὐμενῆς ἀνίκητον, ἐὰν γνήσιον ἢ καὶ μὴ σεσηρὸς μηδὲ ὑπόκρισις. τί γάρ σοι ποιήσει ὁ ὑβριστικώτατος,

έὰν διατελῆσ τε εὐμενῆς αὐτῷ καί, εἰ οὕτως ἔτυχε, πράως παραινῆσ καὶ μεταδιδάσκεις εὐσχολῶν παρ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν καιρόν, ὅτε κακὰ ποιεῖν σε ἐπιχειρεῖ (11.18, p. 130). Die register van B. se vertaling herinner aan dié raakpunte: '[Dink ... daaraan] dat welwillendheid onoorwinlik is as dit eg en nie smalend of geveinsd is nie. Wat sal die mees vermetele persoon jou aandoen as jy hom strykdeur goedgesind bly en, as die geleentheid hom voordoen, hom sagkens oor die vingers tik en vriendelik teregwys op die juiste oomblik wat hy jou probeer skade aandoen?'

B. slaag nie net daarin om die kompleksiteite van 'n palimpsestes in eenvoudige terme te verduidelik (n. 23, p. 179) nie, maar ook om die alledaagse in idiomatiese Afrikaans om te sit (8.50, p. 97): «Σίκυος πικρός.» ἄφεσ. «Βάτοι ἐν τῇ ὁδῷ.» ἔκκλινον. ('Is die komkommer bitter? Smyt dit weg! Is daar braambosse op jou pad? Loop óm hulle!')

B. se vertaalteoretiese uitgangspunt is duidelik oorwegend dié van 'n 'direkte' vertaling. Sintaktiese getrouwheid aan die Grieks het wel voordele, veral vir 'n 'doseer'-vertaling, maar slegs mits die Afrikaans dan duidelik verstaanbaar is. Laasgenoemde is egter nie altyd die geval by B. nie; daar is ongelukkig ook voorbeeld van minder geslaagde vertalings. Dit word veral deur twee oorwegings beïnvloed. Die eerste het te doen met argaëese woordkeuse; die tweede met woordrangskikking.

B. se vertaling neig meermale na die formeel, soms selfs na die hoogdrwende of ouderwetse: die voorneme om Marcus 'hedendaagse Afrikaans te laat praat' (p. 11) word dus partykeer nie genoegsaam waar gemaak nie. Moontlik is dit die resultaat daarvan dat die *Meditasies*, weens die tweetalige agtergrond daarvan, 'soms 'n metaforiese stramheid vertoon wat die vertaler voor interessante uitdagings stel' (p. 9).

As eerste voorbeeld gee ek bloot 'n vertaling sonder sy Griekse bron: 'Dit was 'n genade [...] dat ek gereeld 'n duidelike indruk kon vorm van 'n lewe volgens die Natuur – hoe so 'n soort lewe is sodat, in die mate dat dit by die gode berus het, dit wil sê by invloede wat vanuit daardie oord uitgegaan het of met hul bystand of inspirasie, niks my nou reeds daarvan weerhou om volgens daardie Natuur te leef nie, behalwe dat ek uit eie beweging daarin tekortskei, of nie gehou het by die teregwysings van die gode nie, selfs nie by hul onderwysinge nie.' (1.17, p. 20). So 'n deurmekaar sin moet liefs opgebreek of geparafraseer eerder as direk vertaal word, m.a.w. as die Griekse oorspronklike warrig is, moet die vertaler hetsy die passasie d.m.v. 'n voetnoot as warrig erken, óf getrouwheid inboet en dit (indien nodig met vindingryke rekonstruksie) effens meer gebruikersvriendelik opdis aan die moderne leser.

'n Tweede voorbeeld word verskaf deur die volgende (duidelike) Griekse sin: ἐν τοιούτῳ οὖν ζόφῳ καὶ ρύπῳ καὶ τοσαύτῃ ρύσει τῆς τε οὐσίας καὶ τοῦ χρόνου, καὶ τῆς κινήσεως καὶ τῶν κινουμένων, τί ποτ' ἔστι τὸ

ἐκτιμηθῆναι ἢ τὸ ὄλως σπουδασθῆναι δυνάμενον, οὐδ' ἐπινοῶ (5.10, pp. 53-54). B. se vertaling lyk egter, met die eerste lees, veel minder duidelik: ‘Ek sien ook nie wat in soveel duisternis en smerigheid en in so ’n groot stortvloed van wat bestaan, van tyd, van eie beweging, van dinge wat beweeg, danig te vereer of oor die algemeen nastrewenswaardig kan wees nie.’ Ek dink B. laat lesers hier in die war bloot weens die ongelukkige plasing van sinsdele. Wat van ’n herrangskikking soos die volgende? ‘Ek sien nou eintlik ook nie in wat op prys gestel of, op die keper beskou, nagestreef moet word in sulke skemering en smerigheid, en in so ’n groot vloed van syn en tyd, en van beweging en van dinge wat beweeg word nie.’

Die wenk in 5.23, p. 57 (πολλάκις ἐνθυμοῦ τὸ τάχος τῆς παραφορᾶς καὶ ὑπεξαγωγῆς τῶν ὄντων καὶ γινομένων) word soos volg deur B. vertaal: ‘Dink dikwels aan die vaart van die verbygang en die meevoering van dinge wat bestaan en steeds tot stand kom.’ Afrikaans duld egter minder maklik abstrahering as Grieks, en ook hiér is ’n sintaktiese herstrukturering dus wenslik, met τῆς παραφορᾶς καὶ ὑπεξαγωγῆς opgeneem as onderwerpsgenitiewe: ‘Jy moet gereeld dink aan die spoed waarmee dit wat bestaan en ontstaan, meegesleur en weggeswep word.’

μυιδίων ἐπτοημένων διαδρομαί (7.3, p. 74) word deur B. vertaal met ‘die geskarrel van spaanderende muise’. ‘Geskarrsel’ is ’n trefseker woord, maar ‘verskrikte’ is ’n beter ekwivalent vir ἐπτοημένων.

B. se vertaling ‘wraaksug geskryf oor [F.P.: eerder: ingeprent op?] ’n gesig’ (7.24, p. 78) vir τὸ ἐπίκοτον τοῦ προσώπου klink te formeel. Die Grieks beteken eintlik niks meer nie as “n kwaai uitdrukking op jou gesig”.

οἱ μὲν γὰρ εἴδον τὰ πράγματα καὶ τὰς αἰτίας καὶ τὰς ὕλας (8.3, p. 88) word deur B. vertaal met ‘Laasgenoemde het die oorsake en substansie van aangeleenthede onderskei.’ Beide as vertaling én as Afrikaanse uitdrukking is dit onbevredigend: ‘aangeleenthede’ kan nie ‘substansie’ hê nie (of is ‘van’ bewus dubbelsinnig?).

B. se vertaling van 8.21, p. 91 lui soos volg: ‘Dop ’n voorwerp om [Dop dit binneste-buite om – F.P.] (ἔκστρεψον), ondersoek ’n bietjie hoe dit daar presies [presies hoe dit daar – F.P.] uitsien – hoe dit is as dit verouder, ongesteld raak (νοσῆσαι) of stewig funksioneer.’ Die aanvulling van “n voorwerp” as grammatale voorwerp van ἔκστρεψον is nie te ry met ‘as dit ongesteld raak’ nie. Die Loeb-voorstel (‘the body’) los die probleem op.

Par. 12.27, p. 141 bevat die volgende advies: Συνεχῶς ἀναπολεῖν τοὺς ἐπί τινι λίαν ἀγανακτήσαντας, τοὺς ἐν μεγίσταις δόξαις ἢ συμφοραῖς ἢ ἔχθραις ἢ ὁποιαισοῦν τύχαις ἀκμάσαντας. B. se vertaling is hier hinderlik argaïes: ‘Betrag altoos uit alle hoeke diegene wat besonder ontstoke oor die een of ander saak was of hulle wat eens op die kruin van die grootste roem, rampspoed, vyandskappe of enige denkbare toevallighede verkeer het ...’

Boonop is dit onlogies: kan 'n mens op die *kruin* van die grootste *rampsvoed* verkeer? 'n Eenvoudiger en toegankliker vertaling sou soos volg lui: 'Neem voortdurend weer rekenskap van diegene wat hulle baie vir iets vererg het, diegene wat uitgestaan het weens die grootste eerbewyse of rampe of vyandskappe ofwelke lotgevalle ook al ...'

'Geleiges' as vertaling van μοῖρα (pp. 30, 35 en elders) is ongewoon. Hoekom nie maar 'lot' nie, of wou B. μοῖρα verpersoonlik?

Soms gebruik B. rare woorde wat deur min lesers verstaan sal word. Ek beperk my tot drie: 'polietse', 'geronne' en 'enkelduidig'. Indien B. met moderne Afrikaanse lesers wil kommunikeer, moet hy ἀστειολογία (1.7, p. 14) met 'gevatte taalgebruik' of met 'slimpraatjies' vertaal eerder as met 'polietse woordmakery'. λύθος word twee maal (3.3, p. 29; 8.38, p. 94) met 'geronne bloed' vertaal en een maal met 'gekoekte bloed' (10.8, p. 115). 'Geronne' is so argaës dat dit gerus met 'gestolde' of iets dergeliks vervang kan word. En laastens: begrip van die term 'enkelduidig' (11.21, p. 132) gaan merendeels beperk wees tot lesers wat Duits magtig is.

Ten spye van bogenoemde voorbehoude kan ek hierdie vertaling aanbeveel vir moderne lesers wat geïnteresseerd is in die tydlose lewenswenke van Marcus Aurelius. Die *Meditaries* het die voordeel dat dit – nou ook in Afrikaans – wéér en wéér herlees kan word sonder om waarde in te boet.

Ek heg 'n lys aan van taalfoute of bedenklike taalgebruik:

- Direk ná dubbelpunte moet **kleinletters** liefs gebruik word;
- 'op [= aan] onderwys ... bestee' (1.4, p. 13; p. 158);
- 'n bepaalde vorm van [= soort] gladiatorestryd' (p. 13 n. 1);
- 'Elke vorm het eie aanhangergroepe besit.' = Elke **soort** het sy eie aanhangergroepes gehad.' (p. 13 n. 1);
- 'as 'n mens ... diepe insig ... besit' [= het, of oor ... beskik] (3.2, p. 29);
- 'die tipe mense waarmee [= met wie] hulle hulself inlaat' (3.4, p. 31); 'die persoon waaraan [= aan wie] ons geheg was' (11.8, p. 126) waarvan [= van wie] (p. 152);
- 'van [= uit] die staanspoor' (4.26, p. 42; 8.43, p. 93; 9.42, p. 110; 11.15, p. 128; 11.18, p. 129);
- 'aan [die] bod kom' (5.26, p. 58)
- 'goeie geluk'. Eerder: **'n goeie lot** (ἀγαθὴν μοῖραν) (5.37, p. 60);
- '... wat aan [= vir] hulle gepas ... voorkom'; 'aan [= vir] hom' (6.27, p. 67; 7.66, p. 85);
- 'van ewigheidsher' / 'van ewigheids her' (6.37, p. 69; vgl. 2.14, p. 25; 9.28, p. 106; 10.5, p. 113);
- 'uit die outyd [= ou tyd]' (7.1, p. 74);
- 'iets waardevol' [= waardevols] (7.35, p. 80);
- *Lewe* [= **Die lewe**] moet soos 'n typ koringaar geoes word.' (7.40, p. 80);

- ‘Só staan die saak *inderwaarheid dan*’ [= **dan inderwaarheid**] (7.45, p. 81);
- *Die Apologie* [= **Die Verdedigingsrede**] (p. 81 n. 8, 9);
- *dié dubbeldoors gesegde* [= **dié dubbeldoors-gesegde**] (7.58, p. 83);
- ‘*Siende dat*’ = **Aangesien**’ (7.70, p. 86);
- ‘*bul*’ = **hulle** (9.11, p. 104);
- ‘*geregeer*’ = **regeer** (9.28, p. 106; p. 162);
- ‘*harmonieuse* [= **harmoniese**] verkeer’ (10.1, p. 112)
- ‘... omrede hy geglo het ’n mens nooit die mense kon skep wat jy wou gehad het nie, maar diegene wat beskikbaar was, moes aanwend in *daardie* hoedanigheid waarin hulle van diens kon wees’ (p. 176) = ‘... omrede hy geglo het **dat** ’n mens nooit die mense kon skep wat jy wou gehad het nie, maar diegene wat beskikbaar was, moes aanwend in **die** hoedanigheid waarin hulle van diens kon wees’];
- ‘Die eerste keiser ... het die eerste staatsbiblioek in Rome begin *opgerig* [= **oprig**]...’ (p. 179 n. 21)].

François Pauw
Universiteit van Stellenbosch

Lorna Hardwick & Carol Gillespie (edd.), *Classics in Post-Colonial Worlds*. Oxford: OUP, 2007. Pp. xv + 422. £65.00. ISBN 978-0-19-929610-1.

The Classical Presences series of which this volume is part, aims to bring ‘the latest scholarship to bear on the contexts, theory, and practice’ of the use and abuse of the ‘texts, images, and material culture of ancient Greece and Rome’ in attempts ‘to appropriate the past in order to authenticate the present’. Lorna Hardwick is the doyenne of Classical Reception Studies in the UK. She is Professor of Classical Studies at the Open University and Director of the Reception of Classical Texts and Images Research Project. Together with the Project Officer, Carol Gillespie, who is her co-editor here, she has organised a number of conferences in this fastest growing area of Classical Studies. This book collects the papers of one of their conferences, Classics in Post-Colonial Worlds, which took place in 2004.

The inter- and cross-disciplinary debate arising from the theme is reflected in this volume. It sheds light not only on the interaction with the ancient Classics in countries across the globe, but also poses questions about the theory underpinning the study area. The authors represent academic institutions in countries ranging from the USA to India, the Caribbean and Africa, although most work in the UK. Their chapters deal with drama, literature and works of art in post-colonial contexts. The titles of the three

ACTA CLASSICA

Acta Classica is published annually by the Classical Association of South Africa. The journal has been in production since 1958. It is listed on both the ISI and the SAPSE list of approved publications.

For further information go to:
http://www.casa-kvsa.org.za/acta_classica.htm